

SLOVENIJA

Uredništvo: Ljubljana, Wolfova ulica št. 12
 Naročnina četrletno 15 Din,
 za pol leta 30 Din,
 za vse leto 60 Din.
 Posamezne številke 1.50 Din.
 Za inozemstvo celoletna naročnina 90 Din

Ljubljana, 21. decembra 1934.

Upravništvo: Ljubljana, Wolfova ulica št. 12.
 Poštočerkovni račun
 Ljubljana št. 16.176
 Rokopisov ne vračamo.
 Oglasi po tarifu.
 Tiska tiskarna Makso Hrovatin v Ljubljani.

Upori slovenskih polkov pod Avstrijo

Pred kratkim sem bral skico zgodovine nemško-avstrijskega delavskega gibanja, ki jo je napisal Julius Deutsch, znameniti voditelj avstrijskega socialističnega delavstva, vojni minister za časa Rennerjevega kanclerstva in eden izmed pogumnejših voditeljev v obrambi avstrijskega delavstva, ko ga je letos napadel avstrijski fašizem (Geschichte der deutschösterreichischen Arbeiterbewegung, Skizze, Wien, 1922). Na strani 50 se Deutsch pred nacionalističnimi očitki, da je poraz avstrijske vojske in razpad habsburške Avstrije povzročila socialna demokracija »s sunkom z bodalom v hrbet« brani takole:

»Upori avstrijskih čet v zadnjih tednih vojne so bili skoziinskozi upori ogrskih in slovanskih čet. Niti eden od nemško-avstrijskih polkov se ni niti na fronti niti zaledju uprl (podčrtal jaz). Med dunajskimi nemškimi vojaki je sicer obstajala tajna vojaška organizacija, ki jo je vodil Julius Deutsch, ta pa je imela zgolj defenziven namen. Hotela je preprečiti, da bi vladajoči vojaštvo izrabljali proti delavstvu.«

Res da je s te strani tista doba še premalo preiskana in da še ni mogoče izreči končne sodbe. Kolikor pa doslej vem in sem tedaj sam videl in doživel, bi rekel, da je ta Deutscheva trditev popolnoma resnična. Sicer pa Deutsch tega tudi ne trdi kar tjavendan, temveč na osnovi literature, ki jo našteva (»Der Kampf«, revija, članki Karla Rennerja in Otona Bauerja; Aus Österreichs Revolution, Julius Deutsch, Wien, 1921; »Warum hat Österreich den Krieg verloren«, Fritz Reger, Wien 1920.) Očividno se je Deutsch s tem vprašanjem že mnogo ukvarjal.

Pogledano s tega gledišča so upori slovenskih fantov: kranjskega 17. polka na kadrskem sedežu v Judenburgu 15. maja 1918; tržaškega 97. polka na kadrskem sedežu v Radgoni poleti 1918 in ljubljanskega polka gorskih strelcev v območju italijanske fronte v Codroipu in Intizzu 25. oktobra 1918 dokaz udarne sile naših ljudi. Njihova revo-

lucionarnost je mogla biti tedaj predvsem narodnega izvora, upornega razpoloženja proti Avstriji, pa tudi seveda socialnega; saj se ta dva vira revolucionarnosti pri Slovencih težko ločita. Če bi to ne bilo res, bi se bili nemško-avstrijski polki prav tako upirali, kajti socialne nezadovoljnosti je bilo v njih tudi dovolj; le nacionalni pomisleki so jih mogli zadrževati. Kako naj si sicer pojasnimo to tako različno zadržanje nemških in slovenskih polkov?

To je treba ostro poudarjati proti ljudem, ki hočejo videti v vseh teh uporih le nekake izgrede stradajočih, brez izraziteje idejne zavesti.

Sicer pa je prav potek upora ljubljanskega polka gorskih strelcev v Codroipu in Intizzu 25. okt. 1918, torej v zadnjih dneh avstrijske monarhije, na katere se nanaša Deutscheva obramba, najboljši dokaz resničnosti njegovih trditev. To lahko govoriva kot očitvelec in udeleženec. Bil sem tedaj poveljnik voda pri 1. stotnji v Intizzu. Prvi bataljon je bil v tej vasi, drugi in tretji bataljon sta bila v Codroipu. S še tremi drugimi polki, s katerimi smo tvorili 44. strelsko divizijo, smo se v teh krajih za fronto vadili kot »Sturmdivision«. 24. oktobra so otvorili zavezniki in Italijani artilerijski ogenj na avstrijske postojanke. Prišel je ukaz za odhod v postojanke. Pred odhodom dne 25. oktobra zvečer pa se je ves polk uprl. S klici: »Doli Avstrija, živele Jugoslavija!« je izjavil polk, da noče iti na fronto. Zgago so delali le nekateri nemški in nemčurški častniki, ki pa so se morali poskriti. Tedaj so prišli nad nas vsi trije polki, s katerimi smo tvorili 44. divizijo: 21. Schützenregiment iz St. Pöltna, 2. Schützenregiment iz Linca in 1. Geb. Schützenregiment, koroški (v katerem je bilo tudi nekaj Slovencev). V Codroipu je prišlo do boja in je bilo več slovenskih fantov v boju ustreljenih. Šele 26. oktobra zjutraj so nemški vojaki zavzeli Codroipo, mestoma s pravim naskokom, med hura-klici. Od vseh treh bataljonov je bilo mnogo ljudi aretiranih in cel polk je moral

oddati orožje. Nemški vojaki so zastražili naša stanovanja.

Jaz ne vem niti za en nemško-avstrijski niti za katerikoli drugi polk, ki bi se bil v območju italijanske fronte uprl že 25. oktobra in vendar sem bil med najboljše poučenimi.

Straže od naših stanovanj so po aretaciji »naj-hujših hujskačev« sicer odstranili, ostale pa so močne krajevne straže (Stationswache) nemških polkov, ki so se nastanili med nami. Razen teh oddelkov so vsi trije zgoraj omenjeni polki nato odkorakali na fronto.

Opozarjam na ta upor ponovno tudi radi tega, ker sta upora v Judenburgu in Radgoni pred očmi naše »nacionalne« javnosti že našla kolikor toliko milosti, med tem ko se upor v Codroipu še naprej popolnoma prezira. Naši meščanski »nacionalni« javnosti očividno ne gredo v račun upori slovenskega ljudstva pod Avstrijo.

Objektivno vzeto spada 25. oktober 1918 sicer že med tiste zadnje dneve habsburške Avstrije, ko je šlo v pospešenem tempu h koncu in smo to že vsi čutili. »Treba pa je tudi že za te dni ostro ločiti med revolucionarnim razpoloženjem in revoluc. dejanjem. Tudi za te dni je treba še ostro ločiti med položajem, v katerem se je nahajal civilist v zaledju in med položajem slovenskega vojaka v območju vojaške frontne discipline. V tistem času je dogodek vsakega dne pomenil nekaj novega odločilnega. Ne gre pozabljati, da je razglas jugoslovanske države v Ljubljani in Zagrebu izvršil šele 29. oktobra. (Razglas češke države se je izvršil 28. oktobra.) Odločilni predor avstrijske fronte po zaveznikih in italijanskih četah se je izvršil šele 27. odnosno 30. oktobra (Vittorio Veneto, Monte Grappa). Premirje je bilo sklenjeno, kakor znano, šele 3. novembra (na francosko-nemški fronti 11. novembra).

Tudi smo bili vojaki na fronti in tik za fronto o splošnem položaju slabo poučeni. Le bolj nagonsko smo čutili, da se bližamo odrešenju. Z zaledjem smo imeli kaj slabe zveze. Ljubljanski politiki jih z nami niso iskali, naši odposlanci, ki so

Janez Kocmur:

Nekaj spominov

(Nadaljevanje.)

V družbi je bil Lampe razborit; rad se je pogovoril tudi z nasprotnikom. Kadar je videl, da bi nadaljnja debata bila brezploдна, je premostil nesoglasje z duhovito domisljico. A žalil ni. Sploh je delal vtisk duhovitega moža. — Na nekem zborovanju na Dunaju — menda v kmetijskem ministru — je vzbudil njegov pojav prezirljivo posmehovanje. Gospodje so si med seboj pomežikovali; s strani predsednika je baje padla celo indiskretna opazka o hribovskem župniku (Gebirgspfarrer). Ko je pa spregovoril, je že splošno priznanje. Šlo je za elektrifikacijska vprašanja. V teh mu je bil mentor inž. Dušan Sernec, in reči se mora, da je učitelj lahko bil zadovoljen s svojim učencem. — Radi njegove bolj mestne zunanosti, ki je pa ni negoval, in profesorsko motrečega pogleda, je stopal preprost človek predenj z nekim respektom, ki je pa izginil že po prvih njegovih besedah. Podrejenim je bil pravičen predstojnik. Uradnik nasprotnega mišljenja je bil lahko brez skrbi, če je bil vesteren v službi. Sam točen, je zahteval točnost tudi od drugih. Med vojno je delal čisto po cele noči. Ni bil malenkosten, ni polagal vizitk na pisalnice zamudnikov; dostikrat je zatisnil obe očesi. Kočljive osebnosti zadeve je urejal obzirno in diskretno. Biti neuslužen ali celo surov s stranko, je bil v njegovih očeh največji greh. Ob poznih urah ni hitel, ni dal razumeti, da se mu mudi; razpravljal je slej ko prej korenito, da je odšla stran-ka pomirjena. »Iz ljudstva za ljudstvo« mu ni bila prazna fraza. Doušnike je preziral; za denunciacije ni imel posluha. V tem je šlo mnogo tujih grehov na njegov račun. Bil je odkrit in neposreden,

pa je to zahteval tudi od drugih. — Nekoč se je več uradnikov ustno pritožilo radi oddajanja njihove pošte pri vratarju. Brez uspeha. Ponovili so svojo pritožbo pisмено s kolektivno vlogo. Ko je to zvedel, je Lampe napravil red brez deželnega glavarja. — V potrebi je rad pomagal, ne da bi dosti izpraševal. Svojo plačo je razdal večinoma vso. Vse imetje ob smrti mu je bila knjižnica in obleka.

Predvsem finančnik in gospodar, se je briga Lampe med vojno za dogodke izven svojega področja le toliko, kolikor vsak izobraženec. Navezan službeno na Šusteršiča, mu je ta postal mentor tudi v politiki. Vedoč, da je on dotlej vodil stranko od zmage do zmage, se je zanesel nanj popolnoma. Širših političnih zvez ni imel; po svojih službenih poslih je prihajal v stik največ z uradnimi in vojaškimi krogi. Ti in Šusteršič so ga napolnjevali z optimizmom. V gospodarskih stvarih ne navadno bister, korenit in samostojen, o politiki ni dosti razmišljal. Da bi se preorientiral, temu se je upiral že njegov značaj, ki je bil nasproten vsakemu veterinaštvu. Ljubši mu je bil odkrit nasprotnik od dvoživke. Zvestoba in doslednost je postala zanj usodna. S Krekom že prej v mnogočem ni soglašal; vedno večja navezanost na Šusteršiča ga je še bolj oddaljila od njega. Prevelika zaposlenost obeh je onemogočala pogostejše in korenitejšie pomenke. Nervoza se je začela lotevati tudi trdnih živcev; voda je vdrala na vseh straneh. Prehrana, prehrana! Opazoval sem vrvenje v Marijanišču od blizu: družba okoli mize čedalje bolj pestra, živil od danes do jutri. Bolniki, otroci, vsi so hoteli jesti. Tudi Cankar je prisedal k marijaniški mizi. Andrej Kalan ni prikrival svojih skrbi. — Dogodki so Lampeta prehiteli. Zalotil ga je dan po noči, prečuti pri delu za druge. Telo je omagalo, ko je zasijalo sonce.

Rablji slovenstva, kakor: deželni šolski referent vitez O. Kaltenegger, predstojnik okrajnega sodišča ljubljanskega Sturm, predsednik nemškega »Volksrata« za Kranjsko dr. Ferdinand Eger, namestnik policijskega ravnatelja dr. Mihael Skubl, voditelji vsenemškega gibanja na Slovenskem prof. dr. Josef Binder, Camillo Pammer, Alojz Dzinsky in drugi so lahko odšli nemoteno pri belem dnevu, Lampe pa je moral v temno noč. Kës je znak vesti, in kdor jo ima, ni najslabši. Spoznanje ne prihaja pri vseh v enakem tempu. — Vrnivši se z Dunaja, da uredi neke zadeve, je umrl tiho in zapuščen. Pozabljen od vseh, ki hitro pozabijo. Pozabljajo le majhne duše. Prišel je čas, ko je okvir vse, vsebinski nič. — Previdnejši so že prej zapustili ladjo. Ostala sta le Šusteršič in Lampe s par najzvestejšimi. Lampe v strojnici ni mogel vedeti, kaj se dogaja pri krmilu. Zaškripalo je, ladja se je nagnila, voda je vdrla v trup. Lampe je odšel kot junak. Odšel je tiho, brez krika. A molk njegov ob zadnji uri je bil glasnejši od krika, ki bi ga morali čuti vsaj tisti, ki so mu bili v življenju najbližji. Da ga je preživel, bi mu bil Cankar brez dvoma brez dvoma napisal nekrolog, kakor ga je Kreku v »Napreju«.

Je tragika usode Slovencev, da jih zapuščajo veliki možje v trenutkih, ko bi jih najbolj potrebovali. Krek... Cankar... Lampe. Vsi so delali, veliko delali — vsak po svoje. Možu, ki se je boril junaško, tudi nasprotnik ne sme odreči priznanja. Leonidas je padel, ime njegovo je ostalo — kljub izgubljeni bitki. Vprašanje, zakaj je Lampe delal, ne šteje; ravno tako ne ugovor, da ni delal nič novega. Zakaj niso delali drugi, če je bilo tako preprosto? Saj ravno v tem je vsa duhovita preprostost Kolumbovega jajca. Da mu je bilo dano, sem prepričan, da bi bil posvetil vse svoje moči tudi novim razmeram. Morda je pa s svojim

šli na »dopust«, tudi niso nič posebnega in jasnega zvedeli, kolikor so se sploh še vračali. Drugi polki okrog nas so bili mirni, narodno nam tuji in celo tedaj še sovražni. Še 25. oktobra so našli ti polki v sebi dovolj avstrijske discipline, da so šli, kakor že zgoraj povedano, ostro proti nam.

Brez pretiravanja lahko trdim, da je bil ljubljanski gorski strelski polk med prvimi avstrijskimi polki v območju italijanske fronte v Furlaniji, ki je odpovedal pokorščino. Če ne celo prav prvi. Vendar tega ne trdim; vem samo to, da nisem vedel in ne vem za noben polk, ki bi se bil v tem okolju uprl prej kakor mi, ali vsaj istočasno. Upor ljubljanskega gorskega strelskega polka 25. oktobra je bil, subjektivno vzeto, pogumno dejanje, pa tudi subjektivno je bilo to dejanje tedaj zvezano s precejšnjim tveganjem. Trdim, da to dejanje spada med tiste kamne, ki so na avstrijski fronti proti Italiji v Furlaniji sprožili niz uporov. Trdim to po svoji vesti in vednosti. Če kdo ve kaj drugega, naj govori. Saj ne gre za to, da bi se Slovenci do nekega revolucionarnega dejanja priateljali. To dejanje ima tudi svojo tragično stran: italijansko plačilo.

Trije dnevi po 25. oktobru, ko se je položaj začel malo jasni, so ostali v mojem spominu med najbolj tesnobnimi v mojem življenju. 29. oktobra so nam po navideznem pomirjenju polka orožje vrnili; ko pa smo na marš, nedaleč od Codroipa prišli vsi trije bataljoni skupaj, smo se zopet uprli in izjavili, da je za nas vojske konec in da hočemo v Ljubljano, sedaj seveda še v dosti bolj razrahljanih okoliščinah. Le glede Soče so nekateri še pomišljali. Tudi to mi je ostalo živo v spominu.

R.

Realnost v politiki

II. Slovenska »načelna« politika v preteklosti.

Vse kritične analize slovenskega javnega in političnega življenja v preteklosti, ki jim je tudi vaš list posvetil precej prostora, ostanejo brez haske, če iz grehov preteklosti ne izvajamo pravih zaključkov za politiko sedanjosti in bodočnosti. Vedno naletimo na prizadevanje, ki skuša v spremenjenem položaju na drugi ravni delati iste usodne napake kot naši predniki. Ne govorim o politikah, ki so se narodu docela odtujili in jim je umetna ločitev duhov za njih parasitsko življenje potrebna, a središče nam tudi naše ljudi, ki mislijo, da ni načelne politike brez izigravanja in borbenega poudarjanja svetovnonazornih razlik, ne da bi se zavedali vseh posledic take politike za narodovo življenje. Ta svetovnonazorna nasprotstva so za neko skupino politikov, ki ne stoji v režimskem taboru, tako važna, da zaradi njih še danes ne spozna, kje je njeno pravo mesto v našem političnem življenju, da ji ta nasprotstva zatamnjujejo najpreprostejša dejstva. Brez naraščajo-

odhodom prihranil delo mnogim komolecem, da so se lahko usmerili drugam.

Med politiko Lampetovo in Cankarjem ni bilo mostu. Občudoval pa je Cankar njegovo genialno iznajdljivost in brezprimerno delavnost. Najbolj ga je cenil kot borca. Osebnost sta se seznanila šele med vojno v podrožniškem gozdu na jako zabaven način, ki ga še opišem. Potlej sta postala najboljša prijatelja, da ga je Cankar celo večkrat obiskal v deželni dvorcu. Mogoče, da sta se poznala že prej, kar pa mi ni znano; če sta se, je moralo njuno razmerje biti bolj hladno. Tako je zvedel Cankar za mnoge njegove načrte in težave, ki so mu jih delali Dunaj in vojaški krogi. Razpravljala sta tudi o bodočnosti Avstrije in Slovanov. Tu pa so šla njuna pota narazen. Lampe, dober Slovan in še boljši Slovenec, je računal z drugačnim izidom vojne. Delal je, da bi usoda Slovencev ne bila pretežka ob zmagi osrednjih sil. Računi so ga prevarili. Ni šel in skril svojih medalij na dno skrinje, pa se preoblekel — odšel je. Odšel je, prepričan sem, s solzami v očeh.

Po prevratu me je imenovala Narodna vlada za Slovenijo v deželno kontrolno komisijo. Anton Kristan, poverjenik za socialno skrb, me je poučil o pomembnosti te komisije z besedami: »Jaz sem te predlagal, da veš. Poišči si primeren prostor v deželni dvorcu in uraduj. Zahtevaj spise, knjige in sploh vse, kar boš imel za potrebno. Vse ti je odprto. Kar boš našel, si zabeleži in iznesi v seji, da se izvede preiskava. Za zamujeni čas predloži račun. Še preden je bila sklicana prva seja, me obišče predsednik komisije dr. Vinko Gregorič. Ustrašil sem se ga, ker sem ga poznal kot moža, ki pove vsako stvar najmanj petkrat v vseh mogočih variantah. Dobil sem predokus, kako bo šlo. »Šustersiča in Lampeta bomo secirali«, sem dejal sam pri sebi, ko je odšel. Govor je bil največ o baje nepravilni dobavi posteljnine med vojno za deželno bolnišnico. Poznal sem težave, s katerimi so se imele boriti med vojno vse bolnišnice, vojaške in civilne, pa sem previdno molčal. Na moje največje začudenje je začela prva seja z besedami: »Zvedel sem za drug, bolj zanimiv primer; zato bomo razpravljali o nabavi posteljnine šele prihodnjic. Iztaknil sem bil namreč, da je

Za razglas samostojne jugoslovanske države smo zvedeli šele v Gradški.

Šele 29. oktobra smo se tudi srečali s prvimi neslovenskimi uporniki: z neko češko baterijo in z nekim hrvaškim pohodnim bataljonom.

Od žrtev, ki so padle v Codroipu, vem samo za eno ime: Pavlič, korporal, mislim da od stotnije strojnice. 2. bataljon. O njem mi je pravil Končan Anton iz Domžal. Padlo pa je še več drugih. Pokopani so na pokopališču v Codroipu. Kdor ve še za druga imena, naj jih objavi.

Kadar se spominjamo judenburških in radgonskih žrtev, se spominjamo tudi žrtev v Codroipu 25. oktobra 1918. Vsi so padli za svobodo.

S prevozom žrtev bi bilo težko. Iz pietetnih in političnih ozirov pa bi bilo prav, ko bi dobile te žrtve spomenik vsaj na pokopališču v Codroipu. Morda to ni neizvedljivo. Prebivalstvo v Codroipu more pričati za nas.

Proti Italijanom, ki vedo toliko povedati o slovenskem avstrijskanstvu, bi bilo treba upor v Codroipu bolje izrabit.

Udè Lojze.

Polkovnik Viktor Andrejka opisuje ta upor po pripovedovanju pokojnega majorja Oreška v knjigi »Slovenci v desetletju 1918 do 1928« v članku »Razvoj vojaštva in vojaških dogodkov od prevrata do danes« (stran 274—275). Poudarja nekatere sporadične pojave tega upora: pijanost nekaterih vojakov in razbijanje po kantini in častniški obednici v Codroipu; kakor da so se uprli vojaki, ker so bili pijani. To gotovo ni res. V demonstrativnem obhodu po cesti v Italijo nisem med kakimi sto demonstranti videl niti enega pitjanega vojaka. Govoril sem z njimi in to vem. Pripominjam še, da navaja Andrejka kot datum upora 24. oktober, kar pa je, mislim, pomota.

ja so, brez mladine po lastni krivdi. Zgodovinski razvoj pojde mimo njih. Zgodovina bo presojala njih početje z moralnega vidika, ker se njih borbenost in odpor očitno uveljavljata v smeri najmanjšega pritiska in rizika.*

Kakorkoli gledamo na slovensko politiko v preteklosti, kakor hitro jo presojamo z vidika narodove celote, prihajamo do zaključka, da je bila neenotna, nedosledna, brez širše zamisli, da je narodopolitične cilje in narodopolitično vzgojo ljudstva zapostavljala na ljubo drugotnim ciljem. Z narodnega vidika je bila torej nerealna. Realna politika bi bila od voditeljev zahtevala, da se z vso doslednostjo borijo za pogoje našega obstoja kot narod, da slovenskemu narodu ustvarijo tako v političnem kot gospodarskem, kulturnem in socialnem oziru pogoje za zdrav razvoj, da poudarjajo in širijo tiste ideje, ki so prihajale tem težnjam nasproti. Realna in dosledna narodna politika to-

* Pisec ima očitno v mislih politike bivše socialno-demokratske stranke.

poslal Lampe na Dunaj ubeglemu dr. Šustersiču iz deželne vnovčevalnice za živino in mast lonec masti. Pa menda še take z ovirki! To moramo na vsak način preiskati.« — Druga seja: »Nov primer. Zvedel sem, da je deželni uradnik France Jerala nekoč med vojno dajal v gostilni pri Lozariju v Rožni ulici za pijačo. Pa pohane piške so jedli. Pomislite: Pohane piške! Nezaslišano! Tudi to moramo preiskati. Sumim namreč, da je Jerala Lampetov prijatelj...« Poklical je šefa deželnega knjigovodstva Henrika Lindnerja in mu naročil najstrožje preiskavo o tem, koliko litrov je bilo, da li evička ali rebule; ali je bila piška ali petelin, črna ali bela... Da seja ni bila predolgočasna, sem še jaz povedal, kje je kuhinja policijskega ravnatelja grofa Künigla dobivala med vojno mast in meso brez kart, kam se je zatekal njegov namestnik dr. Skubl in drugega več. — Bogu bodi potoženo, da sem »seje« deželne kontrolne komisije precej zanemarjal. Njim v čast bodi povedano, da so jih zanemarjali tudi drugi, razen dr. Gregoriča, ki jim je bil največkrat predsednik, tajnik in odbor, vse v eni osebi. Ribnikar je bil navzoč menda samo enkrat. Pa še tistikrat me je vprašal, ko sva bila trenutek sama: »Se vam ljubi poslušati ga?« Imel je prav — izostal sem še jaz.

Poleg masti in pohane piške so prišli na vrsto še deželni kino in Ivan Štefe, plemenske krave in prašiči, nazadnje, kot krona vsega, pa še slepi konj. Vsaka stvar se je zasukala tako, da je moral pokukati iz nje ven — Lampe. Sploh sem dobil vtisk, da je vsa vrhovna avtonomna oblast med vojno bila utelešena v Lampetu. Če sem zaključno poročilo sopsodpisal, se ne spominjam več; če sem ga, sem to storil samo, da je bil mir besedi. Kajti sem smatral za čenče vse tisto besedičenje iz kdo vé kakšnega razloga užaljenega samoljubja. Bilo je prav, da ni bilo kredita za natisk poročila. Nekaj ga je objavil »Naprej« — in tudi ta je storil prav, da je prenehal z nadaljevanjem. — Daleč sem od tega, da bi zanikal, zmanjševal ali opravičeval napake, ki so bile — ali strogo ločim med stvarnim delom in nestvarnostjo.

(Nadaljevanje prih.)

rej ni mogla biti druga kot demokratična, ljudska, socialno usmerjena. Lahko bi bila v tem oziru bolj ali manj odločna, borbeno, radikalna in v tej smeri bi se morala vršiti vsa politična diferenciacija naroda, vsaka politična ločitev duhov. Vsaka druga politična diferenciacija nas je morala v narodnem oziru slabiti, delati v roke našim narodnim nasprotnikom, vsaka druga politika se je morala spremeniti v demagoško in kompromisarsko. Ker se je naša politična usoda odločevala na Dunaju, je do neke mere razumljivo, da se je naše strankarsko življenje odlikovalo in razvijalo po načelih, programih in geslih nemške avstrijske politike, a nikdar ni opravičljivo, da smo v taki meri podlegali vplivom političnih tokov naših sosedov. Politična ločitev duhov v tako zvani liberalni in klerikalni tabor, kakor je razumljiva z vidika naše politične in duhovne odvisnosti od Nemcev, vendar ni bila v nikaki vzročni zvezi z našimi življenjskimi vprašanji kot narod. Prav ta na videz svetovnonazorno utemeljena in načelna politika je ustvarila v narodu umeten duhovni razcep, ki je usodno slabil naše moči v narodnem boju, boju za našo politično in gospodarsko osamosvojitve ter je v svojih posledicah še danes največja ovira za ozdravljenje našega narodopolitičnega življenja, za notranje in zunanje zbiranje naših političnih moči. Tej ločitvi se imamo zahvaliti, da so v našem političnem življenju prihajali na površje ljudje, ki drugače po svojih moralnih in duševnih kvalitetah nikdar ne bi nič pomenili v našem javnem življenju. Ta ločitev je bila nenaravna in neodkrita, ker v liberalnem taboru ni nihče resno mislil na kak kulturni boj in naš »liberalec« se je ogorčeno branil očitka, da je slab katolik. (Berite, kaj piše Janez Kocmur v podlistku »Slovenije« o liberalni doslednosti naših naprednjakov.) Pač pa je ta v meščanski politiki nenaravna ločitev duhov dobro služila demagoškemu razpaljevanju političnih strasti, brez katerega razni protiljudski, reakcionarni politiki ne bi nikdar mogli zbirati in držati svojih strankarskih pripadnikov. Da ta način diferenciacije političnega življenja ni bil pri nas nujen, to je iz naših življenjskih razmer izvirajoč, nam kaže pogled v druge slovanske dežele. V naši državi smo poznali te vrste »načelno« politiko samo Slovenci, ni je poznala ne Hrvaška, ne Dalmacija, ne Vojvodina. Vpliv Dunaja ni segal tako daleč. Ne poljska, ne irska, ne madžarska meščanska politika se ni ločila po svetovnonazornih vidikih. Navajam samo katoliške dežele. In nihče ne bo trdil, da tam politika ni bila vsaj toliko načelna ko pri nas. Načelnost in realnost v politiki se ne izključujeta, ampak sta vzročno povezani. Zlo naše »načelne« politike v preteklosti še danes razjeda naše narodno telo in otežkoča spoznavanje naših pravih narodnih koristi. Ko nas prevzema gnev nad hlapčevsko miselnostjo naše inteligence, se moramo zavedati, da so neki psihološki faktorji, izvirajoči iz starih političnih predsodkov, ki komplicirajo naše duhovno življenje ter otežkočajo naravno, pravilno zbiranje in diferenciranje političnih moči ter pravilno presojanje našega narodnega položaja. To dejstvo še danes omogoča, da prihajajo v javnem življenju na površje ljudje, ki so bili v politično zrelem narodu nemogoči. Res je: razvoj gre svojo pot in še utegnemo doživeti, da se najdejo v prijateljskem objemu politiki, ki so si včeraj še bili najhujši načelni nasprotniki, a danes ta dan nas mori še velika skrb, kako zbrati vse zavedne Slovence v eno fronto za ustvaritev osnovnih in trajnih pogojev svobodnega razvoja naše kulturno-zgodovinske individualnosti. V tej smeri mora iti naše prizadevanje, pa če se komu zdi taka politika »načelna« ali ne. In če bo moral biti okvir še tako širok, potreben je, najsi je mogoča le rahla in začasna združitev, nujna je. Kdor je proti njej, temu življenjsko vprašanje naroda ni najvažnejša stvar. V tem oziru je prav, da se spoznamo in ločimo. Od mladine pričakujemo, da se osvobodi vplivov stare miselnosti ter s svojim zgledom pokaže, da je skupen nastop v nekih, danes najbolj življenjskih vprašanjih naroda mogoč, pa če jo drugače ločijo tudi razlike v svetovnih nazorih; od nje pričakujemo, da dokaže v tem oziru svojo duhovno samostojnost in neodvisnost. S skrbjo gledamo nanjo in z velikimi upi spremljamo njen razvoj.

(Dalje prihodnjic.)

Pomembna kulturna manifestacija slovenske akademске mladine

Občni zbor »Akeije za univerzitetno knjižnico«.

Preteklo soboto so imeli naši akademiki svoj veliki dan. Polagali so račun o velikem in napornem delu za postavitev novega svetišča slovenske znanosti — vseučiliške knjižnice, ter si postavili nov, pomemben delovni program. Potek občnega zbora priča, koliko smisla je v naši akademski mladini za ustvarjalno delo in koliko politične zrelosti, da se pri vsaj načelni borbenosti in doslednosti zaveda, kje je skupni nastop potreben in mogoč. Tej svoji zrelosti in resnosti se ima poleg

vztrajnemu delu zahvaliti za svoj uspeh. Korenito je razbila bajko o netvornosti akademskega naraščaja.

Velika zbornična dvorana na univerzi ni mogla sprejeti vseh udeležencev in niti prostori na galeriji niso zadostovali. Rektorja univerze je zastopal prorektor dr. Slavič. Rektor sam je opravičil svojo odsotnost v pismu, ki je bilo polno toplega priznanja za prizadevanja akademikov ter želja za uspeh nadaljnjega dela.

Poročila predsednika, tajnika in blag. so dala jasno sliko vseh naporov odbora, a tudi vseh zaprek, na katere je zadeval. Preds. Turnšek se je najprej spomnil vseh križevih potov prejšnjega odbora. Tedanji rektor, dr. Slavič, je z deputacijo »Akcijske« kot oče z otroci hodil od enega odločilnega mesta do drugega, a uspeha ni hotelo biti. Vsa čast pa našim darovalcem gradbenih kamnov, mestni občini ljubljanski in banovini. Izjave raznih činiteljev, katerim se je deputacija predstavila, so kaj značilne, le škoda, da jih na tem mestu ne moremo objaviti. Dobro bi ponazorile vse težave, s katerimi so se morali naši fantje boriti. Razočaranja, ki jih je prejšnji odbor doživel, so mu dala povod, da je na izrednem obnem zboru podal ostavko.

Novi odbor je iskal druga pota in cilje. Sestavil je spomenico na najvišje mesto, v kateri je predložil nujnost knjižnice za razvoj naše univerze in kulturno življenje slovenskega naroda. S podpismi več kot 70 predstavnikov najuglednejših naših ustanov jo je gospa Franja Tavčarjeva izročila pokojnemu vladarju. Uspeh ni izostal. V predlog finančnega zakona je vnešeno pooblastilo prostovoljnemu ministru, da v soglasju s finančnim ministrom najame posojilo pri Državni hipot. banki. Tako vse kaže, da pričnemo z zidavo že spomladi. Vendar delo »Akcijske« s tem še ni končano. V več smereh ga bo treba nadaljevati. Nuditi mora rektoratu pomoč pri izvršilnem delu. Prizadevati se mora za izpolnitev knjižnice, saj v današnji licealni knjižnici knjižnih zbirk za strokovni studij na posrednih fakultetah sploh nimamo. Predsednik opozarja na razne vire za spopolnitev knjižnice v tej smeri. Akcija se naj nadalje potruditi tudi za vodila in zapuščine.

H koncu se je predsednik še dotaknil nastopa profesorja Vurnika zoper Plečnikov načrt. Izključujoč vsako strokovno ocenjevanje načrtov obeh arhitektov, je osvetlil ravnanje prof. Vurnika z vidika, kolikor bi bilo lahko škodilo stvari ter je izjavil, da morajo akademiki nastop prof. Vurnika odločno obsoditi.

Vsa poročila, zlasti še predsednikovo, so sprejeli poslušalci s splošnim odobravanjem.

V debato so posegli z daljšimi izjavami akademiki Cibic, Žebot, Skrlak, Casar, Ilija. Mnogo važnih, načelnih besed so spregovorili, mnogo misli sprožili. Vsi so bili edini v presojanju nalog države glede naših kulturnih potreb, vsi edini v vprašanju, čigava dolžnost je, da postavi knjižnico, vsi so bili enega mnenja, da gre tu za začetek izpolnitve nekkih naših kulturnih potreb, katerim je drugod že davno ustrezno. Zastopnik prekmurskih akademikov je vzporejal akcijo za popolno soboško gimnazijo z bojem za vseučiliško knjižnico ter orisal vztrajno in težavno delo prekmurskih akademikov. Žel je mnogo odobravanja. Velikega odobravanja je bil tudi deležen g. Ilija, ki je h koncu svojih izjav izjavil misel in jo na svoj izvirni način utemeljeval, da se v novem letu organizira na univerzi »Slovenski teden«.

Poročilo revizorskega odbora je podal gospod Petré in predlagal odboru »Akcijske« razrešnico s pohvalo. Sprejeta je bila soglasno.

Naslednja in izredno važna točka dnevnega reda je bil predlog medicincev, da se področje odbora spopolni z akcijo za razširitev ljubljanske fakultete in s tem univerze kot take. Predlog je utemeljeval prepričevalno in s tehtnimi podatki medicincev Nezmečkal. Osvetlil je današnje nemožne razmere na medicinski fakulteti zaradi pretesnih prostorov ter nezadostnih sredstev ter obupno stanje naše bolnice. Ta je bila zgrajena, ko je Ljubljana štela komaj 20.000 prebivalcev in se od takrat ni razširila, dasi se je število prebivalcev potrojilo in se je število bolnikov še v večji meri pomnožilo. Predlog je bil z velikim odobravanjem sprejet.

Pred volitvami je bil še izglasovan predlog za spremembo nekkih točk pravil. Z ozirom na razširjeno področje se bo »Akcijska« zanaprej nazivala: Akcija za spopolnitev univerze.

Pri volitvah je bila sprejeta edina predlagana in sporazumno sestavljena lista s predsednikom Ravniharjem in členoma predsedstva gg. Fajsom in Pernetom.

Novi predsednik je v kratkem govoru poudarjal potrebo skupnega stvarnega dela in tehnik Lampret je v istem smislu apeliral na novi odbor, da se naj njegovi člani ne čutijo predvsem kot zastopniki svojih skupin, ampak kot vršilci volje vseh slovenskih akademikov.

Pri »Slučajnostih« je jurist Ilija še enkrat podrobneje pojasnil, kako si predstavlja izvedbo »Slovenskega tedna«. Akcija naj ga izvede skupno z rektoratom in naj pridobi profesorje, da bi v svojih rednih urah predavali ta teden o vprašanih, ki so v zvezi z življenjem našega naroda, njegovim kulturnim, gospodarskim, socialnim, pravnim položajem, o naših močeh, ki so se v znanstvenem svetu proslavili, a jih akademiki tako malo poznajo. Tako bi ob petnajstletnici položili osnovo za pravo izročilo naše univerze. »Stavke, demonstracije in slične akcije niso rodile zaželenih uspehov, postavimo tej negativni borbenosti nasproti pozitivno osebnost s konstruktivnim delom in uspehi moramo.« Predavanja »Slovenskega tedna« naj bi predavatelji odstopili »Akcijski«, da jih izda v knjigi.

Za izvedbo predloga se je izvolil poseben odbor s predlagateljem na čelu.

Občni zbor Akademске akcije za spopolnitev univerze, nam je dokaz, da so si slovenski akademiki popolnoma na jasnem o smeri in načinu skupnega nastopa ne glede na neizogibne načelne diferenciacije. Pazljivo gledamo ta razvoj k politični zrelosti in stvarnosti ter se ga veselimo, ker nima nič skupnega z medlim kompromisarstvom. Obetamo si od tega razvoja našega akademskega življenja najboljših sadov v borbi za naše življenjske zahteve.

—saj

OPAZOVALEC

Volitve „Boja“

O volitvah na zadnjem zborovanju delegatov »Boja« podaja glasilo slovenskih Bojnikov »Bojevniki« tole zanimivo in značilno sliko:

»Na vrsto so prišle volitve. In dvorana, ki je bila do sedaj mirna in soglasna, je pokazala neko nervozno razpoloženje. In kar je potem iz tega bojnega razpoloženja nastalo že takoj v začetku volitev in še pozneje med volitvami — nas je bilo sram. Nočemo popisovati te žalostne zadeve, rečemo samo to, da smo vojaki in so nam zoprne take volitve. Doslej nam je bilo preklanje ob volitvah pri vseh naših bojnovniških občnih zbiorih čisto tuje, bilo je samo soglasje, sloga, brezpogojno zaupanje do vsakogar, ki se je hotel udeležiti. Takkega zbora kot je pa bil 8. t. m., si pa ne želimo več, kajti ni v čast ne bojnovnikom, ne Boju. Ne bomo razglabljali, kdo je kriv in kdo ni maral sporazuma, rečemo samo eno: do takega bojnega glasovanja ne sme v Boju nikoli več priti, pa najsi bo užaljen Peter ali Pavel! Ali naj vodijo gibanje Boja osebe, ali naj ga vodijo načela? Mislamo, da bi morale biti osebe čisto postranskega pomena. Naj nam bo ta zbor v svarilo!«

Opozarjamo tudi na sestavek »Bojevniki hočejo jasnosti« v tej številki. Eno je gotovo, velik del Bojnikov z vodstvom ni zadovoljen. In preveč samodržni načini nekaterih odbornikov jih bodo odbijali še bolj. In tako je danes po »zmagi« položaj bolj napet, nego je bil pred njo.

Avstrijska vlada zoper Slovence

Avstrijski minister za javno varnost je odredil, da za potovanje v Jugoslavijo še ni dovolj pravilni potni list, ampak da mora vsak potnik v Jugoslavijo imeti razen tega še spričevalo o dobrem obnašanju. Ta spričevala izdajajo okrajna glavarstva.

Na prvi pogled je očitno, da je ta odredba naperjena izključno zoper Slovence. In avstrijska vlada je dala z njo nemškimi okrajnim glavarjem pravico in mogočnost, da prepovedo obisk Slovencev v Slovencev vsakršnemu količnej zavednemu koroškemu Slovincu. Da bodo ti glavarji svoje pravico rabili in izrabljali do skrajnih meja, kdo bi se dvomil o tem, če pozna srdito zagrizenost koroških Nemcev in nemškutarjev, iz katerih se dopolnjujejo vrste koroških državnikov in deželnih uradnikov. Skratka: sleherni živji stik koroških Slovencev z nami hočejo uničiti, po pristnem fašistovskem vzorcu. Odsekati hočejo vejo koroškega slovenstva na našem narodnem telesu, da bi se čimprej posušila.

Na isto sapo, ko je izdala avstrijska vlada to naredbo, in pred njo še več enako nasilnih, pa govori njen vodja kanceler Schuschnigg o vzorni pravni in kulturni zaščiti, ki da jo bo nudila njegova vlada avstrijskim narodnim manjšinam. Razen če pri tem ne misli na glavno avstrijsko manjšino, to je slovensko, pač pa na bogve katere druge: morda na cigane?

Cerkveni dostojanstvenik

»Istra« poroča iz Gorice:

Po raznih dogodkih, ki se v zadnjih časih vrstijo v goriški nadškofiji ter po raznih ukrepih, ki jih je izdal novodošli nadškof Margotti, lahko sklepamo, kaj moramo od njega pričakovati. Znano je že, kako skuša vplivati na vse slovenske duhovnike v nadškofiji, da bi ti poučevali verouk v šoli, seveda v italijanskem jeziku. Tu je naletel na močan odpor, kar je razumljivo. Vendar pa še vedno ni odnehal od svoje namere in ob vsaki priliki skuša dokazati upravičenost svojih zahtev. Tako je ob neki priliki, ko je bilo zbranih več duhovnikov, pohvalil župnega upravitelja Česorno, ker poučuje v šoli verouk v italijanskem jeziku, češ da naj si ga vzamejo sobratje za zgled. Nadškof si je zbral slab zgled, kajti Česorna poučuje verouk na šoli, ki ima tri četrtine italijanskih učencev.

Ko so furlanski duhovniki prosili škofa naj dovolj, da poučujejo vnaprej verouk v cerkvi, jim je odgovoril, da so v tem pogledu zelo velike težkoče. Iz tega lahko sklepamo, iz kakšnega namena sili naše veroučitelje, da bi poučevali v šoli. Margotti je škof, kakršnega naše ljudstvo ni zaslužilo. On ni prišel k nam pastirovati, ampak vse kaj drugega.

MALI ZAPISKI

Prepovedana knjiga.

Minister za notranje stvari je prepovedal uvažati in širiti mape 1—4 knjige »Österreich-Ungarn in Waffen«, ki je izšla na Dunaju.

Slika.

V »Jutru« beremo:

Kratko smo poročali o anketi, ki jo je sklical socialno-politični odsek mestne občine v vprašanju, kako izvesti zimsko akcijo za najnujnejšo re-

Bojevniki hočejo jasnosti

Poročali smo že o volitvah za »Boj«, pri katerih je zmaga lista dosedanjega odbora s prav neznanostjo večina. Če se pri tem pomisli, da se ljudje neradi obračajo od starih, od njih samih voljenih odborov brez zelo tehtnih razlogov, po tistem vztrajnostnem zakonu, ki velja tudi za pojave duhovnega sveta, je očitno za vsakogar, da močno narašča med Bojevniki nezadovoljnost, in tista trinaestina večina se skrči še bolj. In če se še nadalje preudari, da so pripadniki starega odbora izrabili do skrajnosti vsa volilna agitacijska sredstva, med katerimi je bilo v današnjih razmerah gotovo najbolj učinkovito tisto o nepotrjeni izvolitvi opozicijske liste, potem pa že res ne vemo, če je sploh še mogoče govoriti o kakšni zmagi. To tem bolj, če se upoštevata, da je sploh mogla zmaga lista starega odbora le na ta način, da je prevzela dobroštevilo mož, v katere ima tudi opozicijska popolno zaupanje.

Za svojo dolžnost štejemo, da opozorimo ne samo te člene odbora, ampak tudi vse prave slovenske Bojevnike na nekaj važnih dejstev, mimo katerih ne smejo iti na noben način.

»Prelom« zatruje dne 13. t. m., da je na zboru delegatov »Boja« govorilo ljudstvo ter da je in ostane »Boj« samosevno, neodvisno gibanje. Takoj na drugi strani pa objavlja kot svoj program neka »temeljna načela«, ki se pa prav nič ne ujema s »progmatično izjavo«, ki jo je svoje dni prebral neki odbornik »Boja« na zborovanju v Kranju.

Ta »temeljna načela« in njih izvor so pa tudi sicer v marsikaterem pogledu zanimiva. Dne 14. t. m. je priobčil »Jugoslovanski Lloyd«, ki izhaja v Zagrebu, sestavek pod naslovom »Značilna gibanja«. V njem poroča, da so se vršili v zadnjem času razgovori med zastopniki raznih »socialno-političnih« gibanj, ki so se končali z uspehom. Ta uspeh so bila dne 12. t. m. objavljena »temeljna načela«, ki jih je »Jugoslovanski Lloyd« tudi obja-

vil in ki se seveda popolnoma krijejo s »temeljnimi načeli« »Preloma«. Med drugimi jih je objavila tudi »Otadžbina«, glasilo bivšega ministra Dimitrija Ljotića.

O Dimitriju Ljotiću je znano, da je advokat v Smederevu, da je bil nekaj časa minister v prvi šestojanuarski vladi in da je bil na zadnjem združenem kongresu v Belgradu izključen iz vrst združnikov.

Na »temeljna načela« je razen odbora Bojnikov in Ljotićeve skupine pristala tudi »Jugoslovenska akcija«. O tej akciji je znano, da ima za seboj člene nekdanje »Orjune«, ki je Slovincem in še posebej slovenskim Bojevnikom prav v slabem spominu. Očitno so tudi njej prav simpatična fašistična načela. Eden njen člen je na zborovanju na Bledu že pozdravljaj s pozdravom, ki ga imenuje Hitler »Deutscher Gruss«, to je »nemški pozdrav«, namreč s povzdignjeno roko. Skratka, ta »temeljna načela« združujejo precej pisano družbo in prav gotovo je, da bi devet desetlin slovenskih Bojnikov odklonilo vsako zvezo z nekaterimi izmed nje. Če bi jih bil kdo vprašal za mnenje in jim seveda tudi pokazal vsa »temeljna načela« kake »Jugoslovenske akcije«.

Demokratska načela slovenskih Bojnikov zahtevajo, da se nobena odločilna akcija ne uvaža in izvaja preko glav članstva. Zato se tudi odbor »Boja« in »Prelom« ne bosta mogla ogniti pojasnilu, zakaj sta pristala na ta »temeljna načela« in kako se moreta dogovarjati z organizacijami kakor na primer »Jugoslovensko akcijo«, katere program je kar mogoče nasproten programu slovenskih Bojnikov. In prav gotovo je tudi, da se slovenski Bojevniki ne bodo nikoli pozdravljali z »nemškim« ali »laškim« pozdravom in da tudi nikoli ne bodo marali zvez s tistimi, ki se tako pozdravljajo.

števec tisočev, obsojenih na bedo in mraz. Posamezni govorniki so pri tej priliki navajali prav zanimive podrobnosti in stavili tudi nekaj predlogov, ki so vredni pozornosti in obravnave. Med drugim je nekdo navedel vnebovpijoč primer, kako malo je še sodelovanja med zasebno iniciativo in javno upravo na polju humanitarnega dela. Neko podjetje je naklonilo vsoto 30.000 Din za socialne namene in za ta človekoljubni dar je moralo plačati davščino v enaki izmeri kakor od vsakega dobičkanosnega posla. Davčna taksa je v tem primeru znesla okrog 10.000 Din. Takšna praksa pač ne

propagira dobrodelnosti med ljudmi. Živahno so razpravljali posamezni govorniki o tem, kako bi se v Ljubljani omejilo število beračev po hišah. Predlog, da naj bi policija onemogočila pritiskanje po kljukah — hiše na periferiji obiskuje povprečno 15 do 20 beračev na dan, ki so po večini izven Ljubljane doma — ni našel mnogo odmeva. Zabeležiti pa je vredno misel, ki jo je sprožil tajnik Zveze industrijev dr. Golia, da naj bi se tudi za beračenje normirale nekakšne »uradne ure«. Beračenje je dandanes v resnici edina profesija, ki jo lahko izvršuje vsak čas.

Antifašistični letaki po Vipavskem in Brdih.

Dne 18. novembra t. l. zvečer je bila vsa Vipavska dolina in dalje v Brdih posuta z letaki, ki so pozivali ljudstvo k zadnjemu in največjemu odporu proti fašizmu. Ceste in pota so bila naravnost posuta z njimi tako, da so sicer izvrstno organizirani raznovrstni policijski organi z veliko muko zabrisali sled za njimi. S tem v zvezi so bile tudi številne aretacije v krajih, kjer so bili raztreseni jo lahko človek izvršuje vsak čas.

»Istra.«

Zgodovinska krivda Habsburžanov

I.

Z nenavadnim zadovoljstvom sem prečital polemične, z akademsko resnostjo napisane opombe v članku »Slovensko načelo«. Tako je edino pravilno, samo stvarna polemika razgiblje duhove, jih prebudi iz mrtvila, prinese osnovno jasnost, ki dovede do sporazumne, samo resnične službe aktivnosti. Oba članka sta potekla iz velike in iskrene ljubezni do slovenstva. A vsako oko vidi drugače in naslika stvar v drugačni perspektivi. Zato je potrebno, da si jo ogleda več oči od različnih strani, da jo medsebojna kritika prikaže v pravilnem odnosu. Pisec »Katoličan« je izrekel trditev o zgodovinski krivdi Habsburžanov, da jo je rodila njih splošna reakcionarnost. Pri tem se je omejil na polpreteklo dobo. Isto misel je izrazil tudi dr. I. Šušteršič (Moj odgovor, 1922) in največji slovenski genij dr. I. Ev. Krek z zahtevo po ločitvi vere in politike. Nasprotno trdi A-a, da so plačali Habsburžani svojo krivdo »s svojim in Avstro-Ogrske padcem«, ker so Avstrijo narodno uslužili Nemčiji in Vsemencem, torej nemškemu nacionalizmu.

Nehote in slučajno nastopa kot razsodnik med obema nasprotujočima si trditvama strokovnjak, dunajski zgodovinar prof. dr. Henrik pl. Srbik s svojim predavanjem o »Vojnih vzrokih l. 1866« z dne 11. decembra t. l. v avstrijski »Akademiji znanosti« (N. Fr. Presse, 12. dec. t. l.).

Strokovnjak in zgodovinar prof. dr. Srbik ugotavlja osnovno dejstvo, da je šlo za usodno vprašanje nemškega naroda in odločitev, kdo naj prevzame končno vodstvo nemštva: ali Avstrija ali Prusija? Avstrija se je kot nekdanja svetovna sila in voditeljica »nemške zveze« naslanjala pri svoji politiki na staro univerzalistično izročilo ali nadnacionalni univerzalizem (katolicizem?), protestantovska Prusija pa je hotela s pomočjo nacionalne ideje stoletja obnoviti edinstvo nemške države in naroda.

Ta Srbikova ugotovitev zahteva nekoliko zgodovinskega pojasnila. Po zmagoviti borbi za narodno svobodo in po padcu Napoleona I. se je nemški nacionalizem splošno razvnel in razvil. Praktično organizacijo nacionalizma sta prevzeli »velikonemška« in »malonemška« stranka. Velikonemška stranka je delovala za združitev vseh Nemcev v enotno, 70 milijonsko državo pod skupnim vodstvom obeh nemških velesil, Avstrije in Prusije. Malonemška stranka je mislila realneje in se omejila na Nemčijo pod vodstvom Prusije — z izključitvijo nenemške Avstrije. Na kako stališče sta se postavili obe stari tekmovalki za nemško hegemonijo, katoliška habsburška in protestantovska hohenzollerska dinastija?

Metternich je s svojimi uspehi leta 1915. na dunajskem kongresu, »sv. zvezi« in »nemški zvezi« dvignil Avstrijo politično na mesto prve evropske velesile, obenem pa jo moralno ponižal na rablja francoske revolucije, svobode in demokracije. Avstrija je postala središče in ognjišče evropske reakcije proti demokratskemu, liberalnemu in naprednemu nacionalizmu. Avstrija je zatrla demokratsko ustavo v Neaplju, Piemontu in Španiji. Celotni vstanek Grkov (1821) je obsodila kot kazniv upor proti legitimni oblasti Turkov. Leta 1848. je poklicala Ruse na pomoč proti upornim Madjarom. Habsburška reakcija pa ni imela drugega uspeha, nego da so Avstrijo vsi narodno in liberalno misleči Nemci zamrzili in se zgrnili okoli protestantovske Prusije. Narodna misel se je pod avstrijskim pritiskom tako okrepila, da je vodilna pruska inteligenca v revolucionarnem letu 1848. v Berlinu prisilila Hohenzollerna, da je prevzel vodstvo »nemškega gibanja«. In prvi nemški »narodni zbor« v Frankfurtu je l. 1849. izvolil pruskega kralja za »dednega nemškega cesarja«, ki pa te izvolitve ni sprejel. Seveda niso Habsburžani mirovali v borbi za nemško hegemonijo. Po razpustu frankfurtske skupščine so že leta 1850. obnovili svojo staro »nemško zvezo«, istočasno pa krčevito privili vijake stare reakcije proti demokraciji in nacionalizmu (Schwarzenberg, Bach, Beust), zlasti proti Slovanom. Prusija je v smislu malonemške stranke odgovorila z ustanovitvijo »Unije«. Leta 1863. je Avstrija izkoristila notranji ustavni spor v Prusiji in sklicala »knežji dan« v Frankfurt, da zada Prusiji smrtni udarec in izsili odločilni ukrep, ki naj bi Habsburžanom za vedno zagotovil prevlado. Samo Prusije ni bilo na zborovanje v Bismarck se je pripravljal na drug, oborožen odgovor. Leta 1866. je izzval vojno med Prusijo in Avstrijo. Z zmago pri Sadovi je za vedno

presekal tekmo Habsburžanov in jih prisilil, da so izstopili iz »nemške zveze« in prepustili nemško vodstvo Hohenzollerncem. Sadova je bila prva stopnja v narodnem zedinjenju Nemcev. Druga je sledila leta 1870. do 1871. s francosko-prusko vojno, ko je Bismarck v Parizu razglasil ustanovitev »nemškega cesarstva«. Tretjo stopnjo notranjega zedinjenja je izvršil Hitler z odstranitvijo starih, notranjih mej. Četrta stopnja narodne združitve vseh Nemcev s priključitvijo Avstrije čaka samo ugodnejše prilike.

Zgodovinske krivde Habsburžanov torej ni povzročil njih vsenemški nacionalizem, marveč reakcionarna nesposobnost v tekmi s Hohenzollernci. Reakcionarna nesposobnost Habsburžanov se je izkazala v vseh ozirih, predvsem v zatiranju demokracije in narodov sploh, zlasti slovanskih narodnosti, v slabem gospodarstvu (javna državna bankrota leta 1811. in 1816., prikriti bankrot leta 1834. in »veliki krah« leta 1873.), v breznačelnosti in politični nepoštenosti.

Edini svetli moment so imeli Habsburžani po porazu leta 1866., ko so se za trenutek zavedli zgodovinskega poslanstva Avstrije in je Belcredi predložil ustavni načrt zvezne države peterih kraljestev, med katerimi je bila tudi »Jugoslavija«. Načrt je preprečil nemški liberallec Beust z ogrskima liberalcema Deakom in Andrassyjem, da onemogoči slovansko večino v Avstriji. Pozneje so v državno ustavo sprejeli tisti slavni »narodnostni paragrafi«, ki je ustavno poročeval enakopravnost tudi slovanskim narodom, a je ostal samo na papirju in so morali na pr. Slovenci njega izvršiti po kapljicah izsiljevati v ljutih političnih borbah z močnimi in kulturnimi nasprotniki (Nemci, Italijani). S temi desetletji narodne borbe pa so si radikalni Slovenci pridobili neveljavih, nepozabnih zaslug tudi za našo državo. Kje bi danes tekla meja Jugoslavije brez tistih političnih uspehov v borbi za slovenski jezik? Omega.

II.

1. Ako hočemo govoriti o zgodovinski krivdi Habsburžanov, moramo poudarjati dveje: 1. postanek in značaj Avstrije ter 2. njeno razmerje do Nemčije. Ker se je članek Omega spustil na zgodovinska tla, se jih hočem tudi jaz držati.

Res je, da je Metternich po Napoleonovem porazu dvignil Avstrijo v evropsko espredje, ko je že prej dolgo časa avstrijski vladar (cesar) bil obenem nemški cesar. Res je tudi, da je bila Metternichova in poznejša Avstrija zavetišče vseh in vsega, kar je bilo proti demokraciji, t. j. proti vzbujajočim se narodom in svobodi posameznikov, ko je vladalo visoko plemstvo (duhovsko in posvetno), uradništvo in vojaštvo. Leta 1848. je postavil Palacký, češki in slovanski politik, Avstriji njeno osnovo: da bi bila zveza malih narodov med velikoma Rusijo in Nemčijo. Ta osnova je bila zgodovinsko dana, ker je Avstrija nastala na način, da sta se ji pridružili češka in ogrsko-hrvaška država, ki sta bili poprej popolnoma samostojni. Avstrija bi bila morala upoštevati dejstvo, kako se je razvila in kakšni so bili prebivalci po narodnosti.

Ko se je leta 1848. politično vzbudila krepka narodna misel tudi pri Nemcih, so bile dane tri možnosti: ali naj bi se bila Avstrija čisto izločila iz »nemške zveze«, kar je hotela in izvedla, t. i. »malonemška« stranka, ki je dala prednost Prusiji, ali naj bi ji bili pripadali samo nemški deli Avstrije ali pa naj bi bila vsa Avstrija, torej tudi nenemške dežele, združene z Nemčijo v veliko srednjeevropsko državo. To je hotel Schwarzenberg, da bi bila Avstrija vladala »nemški zvezi« kot predsednica direktorija »sedmerice«, a »zbornica držav« (Staatenhaus) se bi bila posvetovala in upravljala skupne posle.¹ To je bila »velikonemška« stranka, ki jo je vodila Avstrija in se tej misli ni odrekla, dokler ni bila prisiljena po porazu 1866. leta. Isti namen, ki ga je odobril Schmerling, je imel »Fürstentag« v Frankfurtu 1863. leta, a ga je preprečila Prusija. K tej stvari še pripomnim prvič, da »velikonemška« stranka ni delovala za »skupno vodstvo obeh nemških velesil, Avstrije in Prusije«, ampak je tekmovala, t. j. izpodrivala Prusijo od vodstva Nemčije; drugič pa je Belcredijeva »Jugoslavija« (ki se ni tako imenovala, ampak to je bila samo Hrvaška) izločevala slovenske dežele, ki bi bile pripadle avstrijski državni skupini.

Skratka: prva zgodovinska krivda Habsburžanov je bila ta, da so v pohlepnosti in zaslepljenosti rinili v Nemčijo in Italijo ter se niso zadovolje-

vali s svojo državo, ki po večini ni bila nemška. Ako so imeli pri tem zgodovinsko izročilo, vprašam, zakaj niso upoštevali tega zgodovinskega izročila posebno glede Čehov, Hrvatov in Madjarov. V tem je prav krivda, da se niso dejansko ravnali po »nacionalnem univerzalizmu« ali, če hočete, katolicizmu v političnem pomenu besede; zakaj Avstrija po značaju ni mogla in smela biti narodna, t. j. nemška država, a tudi ne slovanska, madjarska itd., ampak samo narodnostna, enakopravna za vse v njej prebivajoče narode, splošna. Nemčijo kakor Italijo bi bila morala pustiti pri miru.

Druga njena zgodovinska krivda je bila pa v tem, kakor sem kratko povedal v članku »Slovensko načelo«, da se je, ko je bila izrinjena iz Nemčije, nadaljevala njena nemška politika, posebno, odkar je zrastel Nemcem greben po zmagi nad Francozi. Waldersee, šef nemškega generalnega štaba, je pisal 1898. leta: Mi smo najboljši kolonisti, najboljši mornarji in tudi najboljši trgovci. Mi smo najbolj izobraženo ljudstvo, najbolj napredno v vedah in umetnostih. Mi smo brez vsake dvojbe za vojsko najboljšje ljudstvo na zemlji.² Nemčija je postala industrijska država, ki je potrebovala trgov za svoje izdelke, naselbin izven Evrope in mornarice za brambo postojank. Postala je kapitalistično-militaristična država prve vrste. Za razvoj njenega svetovnega gospodarstva je bila ustanovljena posebna Zveza (1881.), ki je izdajala svoj list; leta 1894. se je začela imenovati »Vse-nemška zveza« z osvajalnimi nameni, kakor jih je bil že leta 1853. razvil protestantovski bogoslovec in vseučiliški profesor Pavel Lagarde: Nemčija do Trsta, Belforta in do črte Memel—Črno morje.

V Avstriji so to gibanje širili Schönhererjanci, ki so potegnili za seboj tudi druge. Terjali so za prvi naskok nemški državni jezik in skupno carinsko zvezo. Leta 1871. je padel Hohenzwart in splošno se je trdilo, da je posredoval nemški cesar; leta 1899. je padla Thunova vlada in ž njo Badenijeva jezikovne naredbe, a javno se je spravljalo ta dogodek v zvezo z obiskom nemškega kancelarja Hohenloheja pri avstrijskem cesarju: nemški listi so pisali, naj berlinska vlada poseže vmes; leta 1899. je dejal posebni zaupnik nemškega cesarja baron Stumm-Halberg ob obravnavi vojnega zakona v državnem zboru, da je treba opozorjati na notranje zmede, ki vladajo v Avstriji in Ogrski.

2. Habsburška Avstrija se je v ustavni dobi naslanjala v glavnem na nemško meščanstvo in madjarsko plemstvo. Da se pri tem ni odrekala uslug, ki jih je mogla državi dajati cerkev, je tudi res. Pravilna bi bila ločitev cerkve od države, a temu ni nasprotovala samo duhovščina, ampak tudi svobodnomiselni posvetnjaki (in sicer ne le v Avstriji, marveč sedaj tudi v — Jugoslaviji); zakaj zdaj jim je prišla politično prav ta konfesija, zdaj pa druga. Takšna je politika iz dneva v dan, brez načelne doslednosti, ker jo vodi v glavnem sebičnost. Kar je grajala pri eni konfesiji, pri drugi zamolčuje ali celo odobrava. Ni dvoma, da so grešili Habsburžani z uvajanjem nekakšne državne cerkve in da so bili navadno cerkveni dostojanstveniki uslužni njih miselnosti v škodo svojih narodov. Krek sam je kot gojenec Avguštinya na Dunaju to čutil in si dajal duška v zasebnih pismih prijatelju, a pozneje celo ni odklanjal ločitve cerkve od države.

Kar je osupnilo v članku »Quantité négligeable« je bilo nenavadno ugotavljanje in razlaganje našega političnega razvoja. Nihče si ne želi stare »gognje« med slovenskimi strankami kmetovstva, meščanstva in delavstva; toda cerkvenost, gospodarnost in narodnost, ki so bile prej javne ločnice, tudi danes niti pojmovno niti dejansko niso izgubile. Gre za to, kako se izživljajo in ali so v takšnem razmerju med seboj, da to koristi narodni celoti in skupni državi. Oboje zanikujem.

Drugo je trditev o izviru politične zlorabe vere, ki so si jo baje Habsburžani v borbi proti hohenzollernski tekmi izposodili na vzhodu, pri poganih, češ, da s krščanskim verstvom nima nobene skupnosti. Ali ni vsaka državna ali sicer privilegirana cerkev nekaj takšnega ali vsaj lahko postane? Politična zloraba vere ter splošna in enaka volilna pravica naj bi bili habsburški zanki, ki se je dal vanje ujeti naš duhovnik in prosvetnjak! Ta domislek ni glede nas zgodovinski z ničimer podprt.

Alfa.

² Navedbe o pangermanskem gibanju sem posnel po Kreku (Katoliški obzorik, 1900; Izbrani spisi, IV., 215—224).

¹ Mayer, Geschichte Österreichs, II., 629—630.